

DIALEKTOLOŠKE ŠTUDIJE XVI

USODA KRATKEGA *a* V GOVORU KRAJA DOBERDOB V ITALIJI

V doberdobskem govoru je vsak kratki *a* prešel v *e*, razen v določenih položajih; *e* pa se govori tudi za slovenski *a* iz *o*, *o* v prvotno kratkih zlogih; gre torej za razvoj $e < a < o$. Tak razvoj kratkega *a* kot v Doberdobu je poznan samo še iz zgornje Soške doline, kjer se tudi za kratki slovenski polglasnik govori *e*. S tem je dokazan beneškoslovenski substrat obsoškega narečja, identičnost v razvoju kratkega *a* v Doberdobu in zgornji Soški dolini pa je morebiti osnovana na delni priselitvi prebivalstva Doberdoba iz zgornje Soške doline.

In the Doberdob speech every short *a* passed into *e* except for certain positions; and *e* is used also for the Slovene *a* derived from *o*, *o* in originally short syllables: accordingly, the development is $e < a < o$. It is, beside the development attested in Doberdob, only in the upper Soča valley where the short Slovene semi-vowel is replaced by *e* that such a development of the short *a* is to be encountered. This proves the Venetian-Slovene substratum of the dialect spoken along the Soča, whereas the identity of the development of the short *a* in Doberdob and in the upper Soča valley is possibly to be accounted for by a partial migration of the population of the upper Soča valley to Doberdob.

Doberdobski govor doslej še ni bil opisan. Vendar je toliko zanimiv, da bi zaslužil posebno monografijo, zlasti tudi zato, ker gre za govor na stičišču slovanskega in romanskega sveta južno od Gorice in severno od Tržiča (Monfalcone) v Italiji. Na tem mestu in za to priliko pa se bom dotaknil samo ene njegove posebnosti, namreč razvoja kratkega *a*.

Kot je znano, je kratki *a* v slovenskem jeziku precej stabilen in proti redukciji odporen glas. Zato je doživel razmeroma malo sprememb, ki so navadno kombinatornega značaja, odvisne torej od sosednjih soglasnikov. Redki so taki slovenski govori, kjer se je kratki *a* spremenil ne glede na soglasniško okolico. Mednje sodijo govori zgornje Soške doline, nekateri notranjski in prekmurski govori ter naš doberdobski govor.

V doberdobskem govoru je vsak kratki *a* zastopan z *e* v vseh nenaglašanih in prvotno kratkih naglašanih zlogih. Edina izjema je tisti kratki *a*, ki je fleksijsko obrazilo: v imenovalniku ednine ženskih samostalnikov, pridevnikov, deležnikov in zaimkov (*b'ra:da*, *čere'pi:na*, *'me:yla*, *'pi:əta*, *'le:χka*, *le'si:əna*, *s'li:əpa*, *cv'e'ti:əla*, *'di:əlela*, *le'ya:la*, *'mu:zla*, *u'zi:əla*, *'muəja*, *'suo:ja*); v roditeljskem ednine moških in srednjih samostalnikov, v imenovalniku in tožilniku dvojine moških samostalnikov, pridevnikov, deležnikov na *-n* in *-t* ter zaimkov (*b'ra:ta*, *'kno:na*, *'si:na*, *je'mi:əna*, »imena«),

kré'vi:asa »krvi«, *pre'si:ata*, *te'li:ata*, *žre'bi:ata*, *'duo:brega*, *s'li:apga*, *ve'suo:kya*, *'kuo:ya*, *'ta:kega*, *'ti:aga*, *'tuo:iya*); v 3. osebi ednine sedanjega časa nekaterih glagolov (*'bu:ska* »bliska se«, *'di:ala*, *'i:ma*, *'ni:ma*, *'pa:da*) in tudi sicer vedno, kadar gre za obrazilo -a v odprtem zlogu.

Poglejmo sedaj vse položaje, v katerih je v doberdobskem govoru nenaglašeni in kratkonaglašeni *a* prešel v *e*:

1. *a > e* v legi pred naglasom:

belen'ci:n, *be'ra:ka* »baraka«, *ben'di:ara* »bandero«, *ce'va:te* »copati«, *fe'si:na* »butara drv«, *jep'ni:an* »apnen«, *ken'ti:na* »klet«, *ke'pu:at* »plašč«, *ke'pi:ala* »kapela«, *z les'mi:* »z lasmi«, *le'ti:ca* »koruzni storž«, *me'ju:alka* »bot. mačeha«, *merje'ri:tka* »marjetica«, *me'ri:čka* »pikapolonica«, *me're:nda* »malica«, *pe'sti:r*, *sleber'i:tke* »šipek«, *ške'li:r*, *ze'yu:azda*, *ze'nu:axtneca*.

V nekaterih primerih je *e < a* sedaj naglašen, ker se je akcent pomaknil s končnega na predzadnji zlog:

'fe:clet »robec«, *s'le:tka* »sladka«, *št're:mec* »modroc«, *'ze:čnit* »začeti«.

a pa je prešel v *e* že takrat, ko še ni bil naglašen, temveč je bil v prednaglasni legi.

Če je bil tak *a* v poziciji pred istozložnim *u*, ni prešel v *e*, ampak se je že prej asimiliriral v *o*: *brou'li:nc*, *mrou'li:šče*.

2. V doberdobskem govoru je precej besed, v katerih je tudi nekdanji prednaglasni *o* zastopan z *e*. V takih primerih gre za pojave disimilacijskega prehoda *o > a*, ki pa je nato kot vsak prvotni prednaglasni *a* tudi prešel v *e*. Disimilacijski prehod *o > a* je torej starejši pojav kot prehod *a > e*:

be'tu:an »gumb«, *de'mu:* »domov«, *žle'buo:k* »globok«, *ke'du:mer* »kumara«, *ke'ku:oš*, *ke'mu:n* »občina«, *ke'lu:ana* »steber«, *ketu'li:n* »kriolo«, *krem'pi:r*, *kle'bu:k*, *ne'cu:ai*, *ped'lu:žena*, *pen'di:al'k*, *pe'ku:ava* »podkev«, *ped'ya:na* »podgana«, *pe'na:va* »rjuha«, *pe'ru:aka*, *pe's'ti:al'a*, *pe'pa:zdex*, *se'bu:ata*, *sne'ži:ate*, *sere'bu:atouna* »srobot«, *te'pu:ala* »topol«.

Kot je iz primerov, ki pa gotovo niso vsi, videti, je *o > a* za labiali, dentali in velari (*p*, *b*; *d*, *t*, *s*, *n*; *k*, *kl*, *gl*).

3. Z *e* je zastopan tudi ponaglasni *a* v zaprtem zlogu:

'bo:žet, *'ču:atet*, *'yu:abest*, *'ku:ščer*, *ko'lo:žret*, *'pu:amlet*, *'po:plet*, *ru:amer*, *'šu:aster*, *ž'ni:der*, *'žu:pen*; nedol. *'di:alet*, *γ'li:adet*, *ku'pa:vet*, *obre'za:vet*, *ob'ra:čet*, *pose'da:vet*, *ses'e'ka:vet*, *s'ri:āčet*, *'mi:āčet*, »metati«; sedanjiki *γ'li:aden*, *'ni:men*, -eš, *'di:ālen*, -eš itd.

Tudi obrazilo -am v orodniku ednine samostalnikov moškega in sred-

njega spola ter v dajalniku množine vseh samostalnikov je prešlo preko *-em* v *-en*. Enako usodo je doživelo tudi obrazilo *-ax* v mestniku množine vseh samostalnikov in se zanj zato govori *-ex*:

pet 'čje:len, ped 'ri:əbren, z je'zi:ken, s klé'bu:ken, s k'l'u:čen, 'ku:əlen, 'lu:əncen, 'nu:əsen, ped'le:χten, səs'k'uo:nén, s k'ru:xen, té'li:əten, tré'bu:xen, z'u:xen; k'ra:vén, s'vi:nén, χ'n'uo:χen, χ'ru:əken, té'li:əten, u'ra:ten; k'ra:vex, 'ku:əlex, 'ku:əflex, 'nu:əχex, 'ru:əkex, 'ra:mnex, 'pe:rsex, 'pa:rex, 'pe:rstex, p'l'u:čex, 'ri:əbrex, s'vi:néx, 'uo:knex, 'ura:tex, 'u:stex.

4. Enako je z *e* zastopan nenaglašeni *a* sredi besede:

'di:əlemo, -ete, -ejo, 'di:əlela, 'i:memo, 'ni:memo, -ete, 'ši:vemo, -ete, -ejo, 'ši:vela, 'za:χemo, -ete, 'za:χela, 'ži:əynena, z ž'li:cemə.

5. Če je bil ponaglasni *a* v poziciji pred istozložnim *u* ali *i*, je bil razvoj drugačen, ker sta v takem primeru nanj vplivala ta dva glasova v smislu asimilacije. Zato govore zanj v prvem primeru *o*, v drugem pa *i(ə)*:

'di:əlou, k'lie:pou, 'le:χou, 'si:əkou, 'ši:vou; 'di:əli, -te! 'ši:vi »šivaj«, 'ši:vite! 'za:χil, 'za:χite!

6. Z *e* je zastopan v tem govoru tudi tisti *a*, ki je bil kratko naglašen: *b're:t »brat«, d'e:t nedol. »dat«, 'fe:nt, γ'le:š »glaš«, γ're:x »grah«, 'ne:n, 'ne:s, 've:n, 've:s, 'spe:t »spat«, s'je:t »sejat«.*

7. Še bolj kot prehod *a > e* pa je v tem govoru zanimivo zastopstvo slovenskega polglasnika iz psl. *z, v* z *e*. Ker je znano, da je slovenski polglasnik pod kratkim naglasom in v nenaglašeni legi samo na Štajerskem in v Prekmurju prešel v *e*, je jasno, da gre pri doberdobskem *e < ə* za sekundaren glas, ki se je razvil iz starejšega *a < ə*, kar je značilnost slovenskih skrajnih zahodnih narečij. Nekaj gradiva naj to ponazori:

'be:t »bet«, 'le:xt »komolec«, 'pe:s »pes«, 're:š »rž«, 'te:šč, 've:s »ves«.

8. Z *e* je zastopan tudi tisti *a*, ki je bil sprva v položaju pred naglasom, pa je nato dialektično naglas prešel nanj:

c've:rou »cvetel«, 'de:nes »danes«, 'de:žja, 'le:χek, 'me:χla, 'pe:xnen, s'ke:diñ, s'te:za, u 've:sə »v vasi«, u'ze:me. Predpostavljam torej tale razvoj besed:

məg'la > mag'la > meg'la > 'me:gla.

9. Tudi vokalični *r* je zastopan z *er < ar < ər < ɾ*:

'če:rtalo, čé'te:rtek, oc've:rou »ocvrl«, o'de:rou »odrl«, 'pe:rsten, po'te:rpe, s'me:rt, 'te:rrou »trpel«, 'te:rt »trd«, 'že:rt »žrd«, 've:rχ.

Vendar sem poleg *er* zapisal večkrat tudi *ər*. Ne vem, ali gre za vpliv knjižnega jezika ali za kaj drugega. Moj informator je bila namreč učiteljica domačinka.

10. Tudi ponaglasni $\bar{a} < \bar{b}$, $\bar{b}$ je zastopan z e , pri čemer gre seveda za razvoj $\bar{a} > a > e$:

'a:den, 'ci:āpec, 'de:nes, x'la:pec, 'ya:ber, 'yu:ābec, 'ra:bec, 'ja:rem, 'ka:men, 'ku:āzbec, 'pi:ātek, pen'di:ālek, p'uo:per, 'pu:āpek, 'uā:zek, 'uā:sen »osem«, 'ti:āden, 'vi:āter.

11. Z e je zastopan tudi slovenski $\bar{a}$ v prednaglasni legi:

čere'pi:āna, čeri:āšna, čeri:āve, ve'si: »vasi«, ve'si:ex »vaseh«.

12. Razvoj $\bar{a} > a > e$ ni poznan tam, kjer je $\bar{a}$ sledil palatalen konzontan (l', ŋ), ki je z asimilacijo preprečil nastanek a :

'ka:šil', k'ra:mpil', 'pa:rkil', s'ke:diū.

13. Prehoda $a > e$ ne poznajo tudi nekatere verjetno mlajše izposojenke, zlasti s področja liturgije: ad'vi:ānt, lamp'a:ar, Ma'ri:je.

Razvoj kratkega a v doberdopskem govoru ima svojo skoraj popolnoma enako paralelo v obsoškem dialektu. Razlika med obema področjema je ena sama: medtem ko se v doberdopskem govoru tudi za vokalični r vsaj delno govori tudi er poleg ar , pa tega v obsoškem dialektu ne poznajo. V vseh drugih pozicijah pa je tudi obsoški dialekt razvil e iz kratkega a (seveda z že zgoraj omenjeno omejitvijo tistega a , ki je fleksijsko obrazilo). Identiteta med tem in onim področjem je tako presenetljiva, da človek nehoti pomisliti na skupen izvor tega pojava, ki si ga po mojem mnenju lahko razložimo samo na ta način, da gre pri Doberdobu za priselitev prebivalstva iz zgornje Soške doline. Seveda je to za sedaj le hipoteza, ki jo lahko potrdijo samo zgodovinarji, v neki meri pa morda tudi onomastična analiza, zlasti pa primerjava priimkov enega in drugega področja.

Ob študiju doberdopskega govora se mi je pojasnilo še eno prej nerešeno vprašanje. V zgornji Soški dolini se namreč za kratki naglašeni in prednaglasni $\bar{a}$ tudi govori e . Dokler nisem poznal stanja v doberdopskem govoru, si tega $e < \bar{a}$ nisem znal razložiti. Sedaj pa mi je postalo jasno, da je tudi tod $e < \bar{a}$ treba izvajati preko starejšega a . V obsoškem dialektu torej gre za tale razvoj: $\bar{a} > a > e$ v kratkih zlogih. S tem pa je dokazano, da gre pri obsoškem dialektu res za nadaljnji razvoj beneško-slovenskega dialektičnega substrata, ki sem ga suponiral že v eni prejšnjih razprav.* V ponaglasni legi pa je v obsoškem dialektu $\bar{a}$ deloma doživel popolno redukcijo, če seveda ne gre preprosto za posplošitev osnove stranskih sklonov, kar je značilnost rovtarskih narečij, ki so na obsoški dialekt nedvomno vplivala. Za konec še nekaj gradiva za $a > e$, $o > a > e$ in $\bar{a} > a > e$ v obsoškem dialektu (Log pod Mangrtom):

* SR XIV (1963), 115.

a > e (prednaglasni):

ṽendiē:ra »bandera«, *ḃredù:o* »brado«, *fecò:u*, *kezà:uc*, *keštrù:n*, *le-sì:e*, *mecé:sn*, *merù:skl'e* »ošpice«, *nepì:xñen*, *penù:ola* »koruzni storž«, *peredà:na* »stena«, *pesù:* »pasu«, *pesì:e* »pasovi«, *petrù:on*, *presì:ca*, *setó:ul'e* »satje«, *upxei:lo*.

o > a > e (prednaglasni):

ḃeró:uc »borovec«, *demà:* »doma«, *demó:u*, *depudà:n*, *γleḃók*, *kle-ḃú:k*, *mezé:leč*, *petók*, *wedeni:ca*.

a > e (ponaglasni):

já:ḃlen, *kelò:uret*, *krá:vex*, *krá:vem*, *ne pl'ú:čex*, *ne nó:γex*, *mé:ižner*, *rù:omer*, *nì:emeš* »nimaš«, *ne urá:tex*, *tu rié:ḃrex* »v prsih«, *ze kle-ḃú:kem*, *žnì:der*, *šù:ošter*, *žié:γnena*, *oḃrá:čete*.

a > e (kratko naglašen):

brét »brat«, *γréx* »greh«, *močeréd*, *modrés*, *posplét* »podplat«, *tém* »tam«, *wém* »vam«, *ném* »nam«.

a > a > e

děž, *dě:ža*, *u dě:že*, *z dě:žem*, *mě:yla*, *meγli:e* »megle«, *leγá:te*, *pé:xnu* »pahnil«, *pés* »pes«, *pè:sa*, *péso*, *s pé:sem*; mn. *pé:se*, *pè:su*, *pé:sem*, *smeré:ka*, *sté:za*, *wesì:* »vasi«, *wé:ne* »zunaj«, *uzé:mę* »vzemi«.

РЕЗЮМЕ

В говоре села Добердоб в Италии краткое *a* перешло в *e*. Такое же развитие наблюдается и у краткого *a*, развившегося на словенском западе из словенского *a* < праслав. ѣ, ь. По существу одинаковое развитие краткого *a* < *a*, ѣ, ь засвидетельствовано и в говорах верхнего Посочья (сочский диалект). Автор придерживается мнения, что одинаковое развитие краткого *a* и *a* в обоих упомянутых районах может быть последствием переселения населения из верхнего Посочья в Добердоб на Карсте. В то же время этим доказан венецианско-словенский диалектный субстрат сочского диалекта, при чем развитие *a* > *a* (> *e*) является лишь одной из венецианско-словенских характеристик этого диалекта.